ANNALES
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN—POLONIA

VOL. XXI, 11 SECTIO H 1987

Zakład Planowania Społecznego, Gospodarczego i Przestrzennego
Wydziału Ekonomicznego UMCS

Elżbieta HŁAWACZ-PAJDOWSKA

Przyczyny i konsekwencje opóźnień w rozwoju infrastruktury społecznej na terenach wiejskich

Причины и последствия отставания социальной инфраструктуры сельских районов

Causes and Consequences of Delays in the Development of Social Infrastructure in Rural Regions

Wszystkie przemiany, nie tylko społeczne, ale i gospodarcze są ściśle związane z rozwojem infrastruktury społecznej. Przemiany społeczne dokonują się na bazie wzrostu dostępności i konsumpcji usług infrastruktury społecznej jako podstawy realizacji celów polityki społecznej państwa. Z kolei przemiany gospodarcze zachodzą pod wpływem rozwoju sektora usług, który staje się stymulatorem gospodarki narodowej, na skutek istnienia swoistego sprzężenia zwrotnego między obu zmiennymi. Niedorozwój infrastruktury społecznej rodzi więc wiele barier i zahamowań w postępie i rozwoju społeczno-gospodarczym o charakterze lokalnym, regionalnym czy też ogólnokrajowym.

Znaczenie i wielostronność oddziaływania infrastruktury społecznej wynika z pełnionych przez nią funkcji. W oparciu o przegląd literatury dotyczącej tego problemu, proponujemy następującą klasyfikację funkcji pełnionych przez infrastrukturę społeczną:[1]

— usługowa,

— integracyjna,

[1] J. Kleer: *Rola infrastruktury oświaty w rozwoju. Azja Radziecka — Azja Centralna.* „Ekonomista" 1957, 5; A. Barteczek: *Inwestycje infrastrukturalne jako instrument polityki przestrzennej.* Prace naukowe AE w Katowicach. Katowice 1982, s. 95; J. Kroszel: *Rozmieszczenie infrastruktury społecznej. Wybrane problemy.* Zakład Narodowy im. Ossolińskich PAN, 1982.

— publiczno-aktywizująca,
— kształtowania modelu konsumpcji,
— reprodukcyjno-motywacyjna,
— kształtowania układów osadniczych.

Funkcja usługowa polega na świadczeniu usług dla ludności. Zakres tej funkcji uzależniony jest od rodzaju urządzenia świadczącego daną usługę. Większość podstawowych urządzeń infrastruktury społecznej ma zasięg lokalny, im zaś większa jest specjalizacja urządzenia, tym powiększa się obszar jego oddziaływania. Czynnikami decydującymi o skali przestrzennej infrastruktury społecznej są:
— możliwości techniczno-ekonomiczne,
— warunki środowiska naturalnego,
— wielkość zapotrzebowania,
— miejsce jednostki osadniczej w funkcjonalno-przestrzennym i administracyjnym układzie osadnictwa.

Z tego punktu widznia infrastrukturę można podzielić na:
— infrastrukturę lokalną (w skład której wchodzi większość urządzeń podstawowych: żłobki, przdszkola, szkoły podstawowe, ośrodki zdrowia, apteki, kina, czytelnie itd.),
— infrastrukturę ponadlokalną (składnikami jej są urządzenia wyspecjalizowane: szpitale, szkoły wyższe, część szkół średnich, teatry, filharmonie, sanatoria, prewentoria, biblioteki naukowe itp.).

Funkcja integracyjna związana jest z procesem integracji. Integracja polega na tworzeniu całości z elementów istniejących uprzednio oddzielnie oraz utrzymywania takiej całości w stanie zdolnym do trwania i dalszego samoistnego rozwoju.[2] Integrujące oddziaływanie urządzeń infrastruktury społecznej uzależnione jest od ich charakteru, zasięgu obsługi oraz od stopnia ich dostępności, a wynika z immanentnego związku z obsługiwanym terenem. W przypadku urządzeń o znaczeniu ponadlokalnym rola infrastruktury społecznej jako czynnika integracji przestrzennej jest w decydującym stopniu determinowana dostępnością i sprawnością funkcjonowania systemu transportu i komunikacji. Dzięki temu systemowi bowiem mogą być realizowane dojazdy do instytucji i urządzeń infrastruktury społecznej typu: szkoła, ośrodek kultury, instytucje i urzędy administracji publicznej. Gros urządzeń wiejskiej infrastruktury społecznej ma jedak zasięg lokalny a nawet miejscowy, stąd też poprzez korzystanie z ich usług wytwarzają się więzi o podobnym charakterze. Istnieje wymóg zbliżenia tych obiektów do użytkowników, w celu optymalnego zaspokojenia potrzeb. Względnie jednak wyrównane warunki korzystania z tych usług oraz ich standard w obrębie zespołu osadnicze-

[2] G. Litowski: *Integracja ekonomiczna i społeczna miast na przykładzie Bydgoszczy i Torunia.* UMK. Toruń 1980, s. 6.

go stanowią warunek traktowania go jako zintegrowanego przestrzennie. Integracyjnemu oddziaływaniu infrastruktury społecznej sprzyja:[8]

— szeroki dostęp ludności do świadczeń oraz ich względnie wyrównana jakość,
— powołanie i działalność lokalnych instytucji społeczno-kulturalnych,
— uczestnictwo ludności w lokalnym życiu społeczno-politycznym i kulturalnym,
— wytworzenie i umocnienie lokalnych więzi społecznych, wynikających ze wspólnego korzystania z usług,
— istnienie i działalność administracji publicznej o zasięgu lokalnym oraz organów koordynujących wszelkie poczynania społeczno-gospodarcze na danym terenie,
— sprawnie funkcjonująca komunikacja.

Infrastruktura społeczna stwarza podstawy do integracji przede wszystkim w płaszczyźnie społecznej i instytucjonalnej.

W oparciu o potrzebę uczestnictwa w życiu społeczno-politycznym oraz o potrzebę administracyjnej obsługi ludności rozwija się publiczno-aktywizująca funkcja infrastruktury społecznej. Aktywizującą rolę infrastruktury społecznej można rozpatrywać w kilku aspektach. Rozwój jej urządzeń stwarza nowe miejsca pracy, dając tym samym możliwości dodatkowego zatrudnienia i zarobków ludności zamieszkałej na danym terenie. Wraz ze wzrostem dostępności do urządzeń oświaty, zwiększa się szansa na zdobycie zawodu i wykształcenia, a przez to na szybsze zatrudnienie i usamodzielnienie się. Wreszcie infrastruktura społeczna, poprzez rozwój urządzeń opiekuńczo-wychowawczych przyczynia się do aktywizacji zasobów kobiecej siły roboczej.

Kształtowanie modelu spożycia przez infrastrukturę społeczną związane jest z wszechstronnym rozwojem nie tylko fizycznym, ale i intelektualnym człowieka. Model konsumpcji w pierwszej kolejności zdeterminowany jest wysokością otrzymywanych dochodów przez ludność. Dostępność do urządzeń infrastruktury społecznej ma również duży wpływ na strukturę wydatków; jest czynnikiem kształtowania potrzeb niejako niezależnie od dochodów. Jej oddziaływanie przejawia się nie tylko w zwiększeniu udziału wydatków przeznaczonych na ochronę zdrowia, oświatę i wychowanie, kulturę i sztukę czy zagospodarowanie czasu wolnego. W wyniku uczestnictwa w kulturze, zdobywania wykształcenia, zwiększa się racjonalność spożycia, zmieniają się tradycje i przyzwyczajenia.

---

[8] Por. L. Kupiec: *Rola infrastruktury w zagospodarowaniu przestrzennym.* „Miasto" 1971, 9.

Funkcja reprodukcyjno-motywacyjna infrastruktury społecznej polega na stworzeniu warunków dla regeneracji sił. O całkowitej reprodukcji siły roboczej możemy mówić wtedy, gdy pracownik wraca do pracy nie tylko najedzony, ale zdrowy i wypoczęty. Temu ostatniemu zaś służą urządzenia infrastruktury społecznej. Jednocześnie pełna reprodukcja siły roboczej, uwzględniająca wszystkie te elementy stanowi bodźce wydajności pracy i dobrej roboty. Braki infrastruktury społecznej są więc dotkliwie odczuwane zarówno z politycznego, społecznego, jak i ekonomicznego punktu widzenia, stanowią czynnik hamujący wzrost wydajności pracy i jej jakość. Nasilają się wówczas takie negatywne zjawiska, jak wzrost wypadków przy pracy, absencja, fluktuacja, wreszcie patologie społeczne.

Ostatnia funkcja infrastruktury społecznej — kształtowania układów osadniczych — jest wynikiem jej związku z obsługiwanym terenem, liczbą i strukturą zamieszkującej go ludności.

Omawiane funkcje pełnione są nie tylko przez infrastrukturę społeczną miast, ale, a może nawet przede wszystkim, wsi. Niedorozwój infrastrkutury społecznej, a w efekcie niespełnienie lub osłabienie funkcji pełnionych przez nią ma szereg konsekwencji, które szczególnie wyraźnie uwidaczniają się na obszarach wiejskich. Zostaną one omówione w dalszej kolejności.

Pełnienie przez infrastrukturę społeczną, scharakteryzowanych wyżej funkcji uzależnione jest od poziomu jej rozwoju na danym terenie, na co ma wpływ szereg czynników zarówno o charakterze obiektywnym, jak i specyficznym.

Do czynników, które determinują rozmieszczenie infrastruktury społecznej, posiadających charakter uniwersalny, możemy zaliczyć takie czynniki, jak: demograficzne, warunki naturalne, naukowo-techniczne, społeczno-ekonomiczne, socjologiczne, kulturowe, celowościowe.[4]

Obok tych czynników istnieją również czynniki specyficzne, właściwe poszczególnym etapom rozwoju. Można także pogrupować czynniki ze względu na zasięg oddziaływania. Z tego punktu widzenia można wyróżnić czynniki o zasięgu: lokalnym, regionalnym, międzyregionalnym.[5] Z punktu widzenia potrzeb kształtowania wiejskiej infrastruktury społecznej istotne znaczenie mają następujące czynniki:

— typ i wielkość jednostki osadniczej, określająca wielkość zapotrzebowania na daną usługę,
— funkcje egzogeniczne, pełnione przez daną jednostkę osadniczą (administracyjne i inne),

---

[4] B. Piasecki: *Czynniki determinujące rozmieszczenie infrastruktury społecznej*. INP Gdańsk 1973, s. 17—19.

[5] *Ibid.*, s. 35.

— warunki naturalne,
— odległość od miast,
— układ sieci osadniczej,
— cechy społeczno-zawodowe i demograficzne ludności,
— rozwój transportu i komunikacji,
— oraz pewne subiektywne czynniki, jak prężność lokalnej administracji, wielkość czynów społecznych itp.

W ukształtowaniu infrastruktury społecznej na obszarach wiejskich naszego kraju, żaden z wymienionych czynników nie odegrał samoistnie decydującej roli. Duża część budynków i urządzeń infrastruktury społecznej została wzniesiona dzięki czynom społecznym lub pod naciskiem społeczności lokalnej, stąd niejednokrotnie lokalizacja niektórych urządzeń wydaje się wręcz przypadkowa. W całym zresztą okresie powojennym brak było wyraźnie nakreślonej, jednolitej koncepcji czy też doktryny rozwoju urządzeń infrastrukturalnych. Nie brano pod uwagę czynników determinujących ten rozwój, zmieniano koncepcję organizacji i zasad działania urządzeń infrastruktury społecznej.[6] Nie sprzyjało to optymalizacji zaspokojenia potrzeb ludności w zakresie usług społecznych. Obraz infrastruktury społecznej na obszarach wiejskich jest więc bardzo niejednolity, ukształtowany w sposób raczej żywiołowy, a więc nie zawsze racjonalny.

Słaby poziom rozwoju infrastruktury społecznej na terenach wiejskich miał swe źródła zarówno w przyczynach ogólnych, działających w obrębie całego kraju, jak i w pewnych specyficznych dla miejscowości wiejskich. Do przyczyn ogólnokrajowych możemy zaliczyć: — prymat produkcji, — nieproporcjonalny rozwój gospodarki, — błędy w polityce społecznej, — brak niwelacji narosłych dysproporcji historycznych w dziedzinie infrastruktury. Wszystkie te przyczyny można sprowadzić w zasadzie do jednej generalnej: prymat rozwoju gospodarczego nad rozwojem społecznym w całym okresie, z małymi jedynie wyjątkami, powojennej historii Polski.

Prymat produkcji i wiążący się z nim nieproporcjonalny rozwój gospodarki spowodował zaniedbania w rozwoju działu produkcji dóbr konsumpcyjnych i usług. Najmniej doinwestowane okazało się rolnictwo i wieś jako całość. Wieś i rolnictwo stanowiły rezerwuar siły roboczej i źródło akumulacji pierwotnej, z którego dość długo czerpano. W kontekście chronicznego niedofinansowania rolnictwa nie należy dziwić się niewielkim środkom, jakie przeznaczono na zagospodarowanie infrastrukturalne wsi.

---

[6] K. Podoski: *Infrastruktura społeczna w Polsce. Stan i perspektywy.* PWE. Warszawa 1978, s. 61.

Błędy w polityce społecznej wiązały się z brakiem ogólnej koncepcji tej dyscypliny, w tym również brakiem koncepcji rozwoju infrastruktury społecznej. Rozwój społeczny traktowano wyłącznie jako wynik rozwoju gospodarczego i procesu socjalizacji gospodarki narodowej. Nie podważając zasadności tego poglądu należy zwrócić uwagę, że rozwój społeczny nie zawsze musi być wynikową procesów gospodarczych, czego dowiodła chociażby polska rzeczywistość. Gospodarka i jej efektywność stanowi podstawę rozwoju społecznego, ale on sam rządzi się swoimi prawami i wymaga odpowiedniej polityki społecznej. Materialną bazą tego rozwoju jest infrastruktura społeczna. Szczupłe środki, które na nią kierowano, nie były w pełni wykorzystane racjonalnie, to znaczy lokalizacja inwestycji infrastrukturalnych czasami dokonywała się bez uwzględnienia czynników ją determinujących, zwłaszcza o długofalowym działaniu. Ponadto akcyjność działania również nie sprzyjała optymalnej rozbudowie jej urządzeń. Przykładem może być tu chociażby szkolnictwo podstawowe na wsi. Nadmierna ilość szkół podstawowych wybudowana na wsi w latach sześćdziesiątych według hasła „tysiąc szkół na tysiąclecie", zaczęła w latach siedemdziesiątych wykazywać niedobór uczniów. Niektóre z tych szkół opustoszały w ogóle. W okresie tym obserwuje się więc likwidację wielu szkół podstawowych i tworzenie zbiorczych szkół gminnych.

Wieś polska była tradycyjnie zacofana. Jest to konsekwencją okresu zaborów i opóźnionego rozwoju gospodarczego, wkroczenia Polski na drogę kapitalistycznych stosunków produkcji. Wiele z tych zaniedbań starano się z sukcesem zlikwidować po II wojnie światowej. W dalszym ciągu istnieje jednak dysproporcja w warunkach życia na wsi i w mieście. Jednym z elementów, kształtujących warunki życia jest infrastruktura społeczna, upowszechnienie której na wsi odbiega od poziomu w mieście.

Wśród przyczyn specyficznych opóźnienia rozwoju infrastruktury społecznej, działającej w obrębie miejscowości wiejskich, można wyróżnić: 1) rozproszoną sieć osadniczą, 2) rozproszoną zabudowę wewnątrzosiedlową, 3) niedorozwój mieszkalnictwa i infrastruktury komunalnej, 4) niespełnienie przyznanych funkcji urzędom gminnym i ich planom w zakresie zagospodarowania przestrzennego.

Wiejska sieć osadnicza naszego kraju stanowi swoisty ewenement w skali europejskiej. Struktura miejscowości wg liczby ludności przedstawiała się następująco:[7]

do 100 mieszkańców	— 15,4%
od 100 do 199 mieszkańców	— 27,1%

[7] Wg ostatniego spisu powszechnego. Dane GUS za rok 1977.

od 200 do 499 mieszkańców	— 39,0%
od 500 do 990 mieszkańców	— 13,0%
od 1000 do 1999 mieszkańców	— 1,2%
ponad 2000 mieszkańców	— 4,3%

Wyraźnie zaznacza się więc przewaga miejscowości małych, poniżej 500 mieszkańców (ponad 80%) i duża liczba bardzo małych, poniżej 100 mieszkańców (ok. 15%). Osadnictwo wiejskie charakteryzuje duża siła bezwładności, przejawiająca się w trwałości przestrzennej, nawet tych układów osadniczych, które podlegają procesowi wyludnienia.[8] Duże rozproszenie sieci osadniczej hamuje rozwój zarówno infrastruktury społecznej, jak i technicznej, które w istotnym stopniu decydują o zaspokojeniu potrzeb ludności wiejskiej. W niektórych miejscowościach, ze względu na zbyt małą liczbę odbiorców, nie opłaca się lokalizować placówek infrastruktury społecznej. Wprawdzie kryterium opłacalności nie powinno być traktowane jako jedyne kryterium lokalizacji i funkcjonowania urządzeń infrastruktury społecznej, to jednak w praktyce ulegają likwidacji placówki nierentowne. Jako przykład można wymienić chociażby kina stałe na wsi, których liczba uległa w latach siedemdziesiątych gwałtownemu zmniejszeniu.

W kontekście tych rozważań powstaje pytanie: czy potrafimy przekształcić układ osadniczy wsi polskiej, aby nie stał on na przeszkodzie dalszemu jej infrastrukturalnemu zagospodarowaniu? Pozytywna odpowiedź musi budzić pewne wątpliwości, zwłaszcza że w latach 1970—1980 nie została wykorzystana szansa przekształcenia układu osadniczego miejscowości wiejskich. Wiązała się ona z procesem wymiany starego zasobu mieszkaniowego, głównie w Polsce centralnej i wschodniej.[9] Większość powstałych mieszkań (3/4) wznieśli inwestorzy indywidualni. Budowano budynki większe, ogniotrwałe i na dawnych działkach, co utrwaliło istniejący układ osadniczy na wiele lat. Tak więc brak wyraźnej koncepcji przebudowy wsi polskiej w kierunku większej koncentracji sieci osadniczej, brak oddziaływania i znaczenia planów gmin i ignorancja władzy w tym zakresie (jako czwarta przyczyna wymieniona przez nas w opracowaniu) spowodowały petryfikację wiejskiej sieci osadniczej, tym samym stawiając istotną tamę rozwojowi wiejskich urządzeń zaspokajających potrzeby ludności.

Dodatkowym utrudnieniem dla rozbudowy placówek infrastruktury społecznej jest rozproszona zabudowa osiedli wiejskich, charakterystyczna zwłaszcza dla rejonów podgórskich. Liczne, małe przysiółki, roz-

[8] Por. A. Stasiak: *Wybrane problemy zagospodarowania przestrzennego wsi polskiej.* „Miasto" 1982, 5.

[9] Por. A. Stasiak: *Mieszkalnictwo jako istotny element zagospodarowania wsi polskiej.* „Miasto" 1982, 6.

proszone na całym tym terenie sprawiają, że ludność je zamieszkująca musi pokonywać duże odległości, aby skorzystać z usług infrastruktury społecznej.

Sprawą istotnej wagi dla rozwoju infrastruktury wiejskiej jest pozyskanie kadr odpowiedniej jakości, które decyduje o jakości świadczonych usług. Antybodźcem do podejmowania pracy na wsi jest brak mieszkań w ogóle, a w szczególności mieszkań o odpowiednim standardzie, tj. przede wszystkim wyposażonych w elementarne urządzenia higieniczno-sanitarne. Na przykład wg założonego modelu optymalnego wyposażenia materialnego wiejskich ośrodków zdrowia, każdy ośrodek powinien posiadać mieszkania dla personelu. Tymczasem jest to element najbardziej, wśród innych, odległy od założonego modelu. Najlepiej wyposażone województwo (pilskie) posiada tylko jedną trzecią optymalnej liczby mieszkań w ośrodkach zdrowia na wsi. Jeśli nie zostanie rozwinięte mieszkalnictwo, rozbieżność między jakością świadczonych usług na wsi i w mieście będzie rosła.

Taki stan rzeczy musi budzić niepokój, zwłaszcza że jego konsekwencje są boleśnie odczuwane przez ludność wiejską. Konsekwencje te przejawiają się w wielu dziedzinach pracy i życia na wsi. Umownie proponujemy ich podział na konsekwencje ekonomiczne i społeczne.

Do następstw ekonomicznych należy zaliczyć niską efektywność produkcji rolniczej, wynikającą między innymi z: migracji ze wsi do miast, tradycyjnych metod uprawy rolnej, braku kadr wykwalifikowanych. Wymienione tu przykładowo zjawiska kształtują się pod wpływem bardzo wielu czynników, wśród których poziom rozwoju infrastruktury społecznej zajmuje z pewnością poczesne miejsce. Ustalenie jednak siły oddziaływania jej na te zjawiska jest trudne. Z uwagi na to zajmiemy się przede wszystkim konsekwencjami społecznymi, na które infrastruktura społeczna ma wpływ decydujący.

Na pierwszym miejscu należałoby wymienić konsekwencje niskiego poziomu rozwoju wiejskiej infrastruktury społecznej w dziedzinie ochrony zdrowia. Efekty działania służby zdrowia charakteryzowane są najczęściej przy pomocy wskaźników negatywnych, takich jak umieralność ogółem i wg grup wiekowych ludności, zachorowalność wg przyczyn, absencja chorobowa na 1000 zatrudnionych w gospodarce uspołecznionej, przeciętna długość życia. Niektóre z tych wskaźników zostały zamieszczone w tab. 1 i 2. Przypatrując się informacjom zawartym w tabelach widzimy, że wszystkie wskaźniki kształtowały się niekorzystnie dla ludności wiejskiej, w całym badanym okresie, w porównaniu z ludnością miejską. Wskaźnik zgonów niemowląt, dużo wyższy dla wsi w początkowym okresie badawczym, ma szybką tendencję spadkową na wsi i zbliża się do poziomu w mieście. Jest to wynikiem przyznania priorytetu

Tab. 1. Zgony ludności wiejskiej
Deaths among the rural population

Lata	Zgony na 1000 ludn.		Zgony niemowląt na 1000 urodzeń żywych		
	Miasto	Wieś	Miasto	Wieś	Różnica (M-W)
1960	7,0	8,0	49,7	58,8	—8,8
1970	7,7	8,6	31,6	34,8	—3,2
1980	9,2	10,7	21,0	21,7	—0,7
1983	9,0	10,3	19,3	19,3	0,0

Źródło: Rocznik statystyczny 1980 i 1984, Warszawa 1981, 1985.
Rocznik demograficzny 1980, Warszawa 1981.
Mały rocznik statystyczny 1981, Warszawa 1982.

Tab. 2. Zgony wg wieku dzieci i młodzieży na 1000 osób danej grupy wieku
Deaths according to the age of children and youth per 1,000 persons of a given age group

Rok	O		1—4		5—9		10—14		15—19		20—24		25—34	
	M	W	M	W	M	W	M	W	M	W	M	W	M	W
1983	3,9	4,1	0,5	0,8	0,3	0,4	0,3	0,4	0,7	0,8	0,9	1,3	1,3	1,7

Źródło: Rocznik statystyczny 1984, Warszawa 1985.

ochronie zdrowia w tej dziedzinie na wsi, w nakładach inwestycyjnych lat siedemdziesiątych. Również wzrost poziomu edukacji kobiet wiejskich, poprawa warunków mieszkaniowych przyczyniły się do zmniejszenia różnic między poziomem tych wskaźników w mieście i na wsi. Natomiast wskaźniki umieralności dzieci i młodzieży kształtują się niekorzystnie dla wsi w zestawieniu z miastem i nie wykazują tendencji malejącej. Wśród przyczyn, oprócz niepełnego dostępu do usług ochrony zdrowia, można wymienić: narażenie na większą wypadkowość dzieci wiejskich (dojazdy do szkół, pomoc w gospodarstwie rolnym), niedostateczna opieka nad dziećmi i młodzieżą, niski poziom higieny i kultury zdrowotnej itp.[10]

[10] Por. L. Frąckiewicz: *Sfery niedostatku*. Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych. Warszawa 1983.

W dziedzinie oświaty następstwami niższego poziomu rozwoju urządzeń infrastruktury społecznej są: niższy poziom wykształcenia ludności wiejskiej w porównaniu z miejską, odpływ młodzieży wykształconej do miast, zacofana obyczajowość, niski poziom świadomości i kultury (np. zdrowotnej, kultury życia codziennego, wypoczynku itp.).

Skutkiem słabego upowszechnienia placówek opiekuńczo-wychowaw-

Tab. 3. Struktura wydatków gospodarstw domowych robotników i chłopów w 1982 r.

The structure of expenses in households of peasants in 1982

Wyszczególnienie	Robotnicy	Chłopi
1. Żywność	46,2	48,1
2. Napoje alkoholowe	5,7	5,8
3. Wyroby tytoniowe	1,1	1,3
4. Odzież i obuwie	11,2	10,5
5. Mieszkanie	11,7	10,0
7. Higiena osobista i ochrona zdrowia	2,6	2,8
6. Ogrzewanie i energia elektryczna	1,5	1,4
8. Kultura, oświata, sport i turystyka, wypoczynek	4,0	3,4
9. Transport i łączność	3,8	5,1
10. Pozostałe	12,2	11,6
Razem	100,0	100,0

Źródło: Obliczenia własne na podstawie Rocznika Statystycznego 1983, tabl. 15/182, s. 111.

czych jest z jednej strony duża wypadkowość wśród dzieci, zwłaszcza młodszych, z drugiej strony tragiczny wręcz los ludzi starych na wsi, osamotnionych, pozbawionych opieki zarówno ze strony rodziny, jak i instytucji państwowych.

Infrastruktura społeczna wsi może mieć istotny wpływ na budżet czasu ludności wiejskiej. Problem ten został omówiony oraz znalazł swe empiryczne odzwierciedlenie w pracy L. Adamczuka.[11] Autor na podstawie obliczeń stwierdza, że istnieje wyraźna ujemna korelacja między poziomem infrastruktury usługowej wsi a średnim czasem pracy jej mieszkańców. W dobrze wyposażonych miejscowościach mieszkańcy pracują o 1h 6min krócej niż mieszkańcy wsi o zerowym poziomie wyposażenia.

[11] L. Adamczuk: *Infrastruktura społeczna wsi jako czynnik determinujący budżet czasu ludności wiejskiej.* „Wiadomości Statystyczne" 1979, 7.

Średni czas pracy zawodowej maleje, a średni czas wolny rośnie wraz ze wzrostem infrastruktury społecznej wsi.

Niski poziom rozwoju wiejskiej infrastruktury społecznej nie sprzyja pełnieniu przez nią funkcji kształtowania modelu konsumpcji. Uproszczonym obrazem modelu konsumpcji jest struktura wydatków gospodarstw domowych, przedstawiona w tab. 3.

Różnice, jakie zachodzą w strukturze wydatków między gospodarstwami domowymi robotników i chłopów polegają na wyższym udziale w gospodarstwach chłopskich wydatków na żywność, transport i łączność, a niższym na kulturę, oświatę, sport, wypoczynek oraz mieszkanie

Tab. 4. Ludność pozostająca w zasięgu bezpośredniego oddziaływania instytucji i urządzeń kulturalnych (%)[a]

The population within a direct influence of cultural institutions and appliances (%)

Nazwa instytucji/urządzenia	Miasto	Wieś
Teatr zawodowy	51,1	—
Czytelnia	95,8	21,8
Placówka biblioteczna	100,0[b]	60,2
Klub prasy i książki	88,8	38,8
Sala widowiskowo-kinowa	98,3	.
Kino stałe	.	9,4
Dom kultury	91,5	.
Świetlica	.	40,6
Kiosk „Ruchu”	100,0[b]	47,8
Radioodbiornik	93,4	84,1
Telewizor	90,6	73,6
Adapter (magnetofon)	48,7	31,5
Instrument muzyczny	8,3	4,6

[a] Przez bezpośredni zasięg rozumiemy taką sytuację, w której mieszkaniec może korzystać z instytucji znajdującej się w miejscu zamieszkania oraz z urządzenia znajdującego się we własnym gospodarstwie domowym.

[b] Szacunek.

Źródło: M. Strąk: Materialne uwarunkowanie dostępu do kultury. „Wieś i Rolnictwo” nr 1978/2.

i odzież, obuwie. Niewątpliwie struktura wydatków gospodarstw robotniczych jest bardziej racjonalna niż chłopskich, zwłaszcza że rodziny robotnicze dysponowały w 1982 r. nieco niższą sumą dochodów niż rodziny chłopskie. Wyższy udział wydatków na żywność na wsi jest skutkiem mniejszego dostępu ludności wiejskiej od artykułów przemysłowych i usług. Aby nabyć te dobra czy usługi mieszkańcy wsi muszą przebywać

dość długą drogę, czego dowodem jest z jednej strony wyższy udział wydatków na transport i łączność a niższy na odzież, obuwie, mieszkanie, kulturę, oświatę, sport w rodzinach chłopskich. Potwierdzeniem tej sytuacji są dane zawarte w tab. 4. Odsetek ludności wiejskiej pozostającej w zasięgu bezpośredniego oddziaływania urządzeń kulturalnych jest znacznie niższy niż ludności miejskiej. Największe różnice zachodzą w przypadku dostępu do czytelni, klubów prasy i książki oraz kiosków „Ruchu". Bardziej wyrównane jest upowszechnienie urządzeń we własnym gospodarstwie domowym (radio, telewizor, adapter).

Brak urządzeń zagospodarowania czasu wolnego, brak możliwości rozpropagowania bardziej racjonalnego wzorca spożycia na wsi ma swe skutki w istnieniu wielu patologii społecznych w środowisku wiejskim. W pierwszym rzędzie należy wymienić alkoholizm. Największe sumy na alkohol na 1 osobę rocznie wydaje się właśnie w gospodarstwach chłopo-robotników i chłopów, o 22% więcej niż w gospodarstwach pracowniczych, o 6% więcej niż w rodzinach robotniczych. Pozostałe patologie społeczne w środowisku wiejskim kształtują się na podłożu alkoholizmu, np. patologie rodzinne. Statystyka społeczna wskazuje jednak na mniejsze rozmiary tych zjawisk na wsi niż w mieście. Nie oznacza to jednak, że nie stanowią one problemu wśród ludności wiejskiej. Jest on jednak trudniejszy do statystycznego uchwycenia, gdyż nie zawsze kończy się określoną decyzją o rozwiązaniu małżeństwa. Dużą rolę odgrywają tu tradycje i obyczajowość wiejska.

РЕЗЮМЕ

Настоящая статья посвящена существенным и до сих пор актуальным проблемам формирования непроизводственной (социальной) инфраструктуры. Свое внимание автор статьи сконцентрировал на вопросах роли, причин и последствий отставания развития социальной инфраструктуры в деревне:

— роль сельской социальной инфраструктуры определяют выполняемые ею функции, классификация которых представлена на основе существующей литературы по этому вопросу;

— причины низкого уровня развития социальной инфраструктуры в деревне детерминируют общегосударственные факторы, т. е. примат хозяйственного развития над общественным и специфические, действующие в пределах сельских местностей условия;

— из последствий отставания развития сельской социальной инфраструктуры автор обращает внимание прежде всего на те, которые непосредственно касаются населения, т. е. отставание здравоохранения, системы просвещения, условий отдыха, модели потребления, социальной патологии. Анализируемые проблемы были проиллюстрированы статистическими данными.

В сельских районах страны видим отсутствие условий для реализации общественного процесса, вызванное низким уровнем инфраструктурного освоения

территории. Такое положение рождает последствия, нежелательные с точки зрения как самой социальной политики, так и целей социалистического развития страны.

SUMMARY

The present article is devoted to important and still current problems of the formation of social infrastructure. The author concentrated her attention on the basic problems concerning the role, causes and consequences of delays in the development of social infrastructure in the rural area:

— the role of rural social infrastructure is determined by its functions the classification of which is presented on the basis of the review of bibliography concerning this problem,

— the causes of a low level of social infrastructure development in rural area comprise general determinants in the country, that is the primacy of economic development over social development, and specific determinants which operate within villages,

— among different consequences of delays in the development of rural social infrastructure, attention was paid first of all to the effects which are directly felt by the population in the following spheres: health protection, education, recreation, consumption, patterns, social pathologies. The problems discussed in the work are based on statistical information.

What can one observe more and more clearly in rural ares is the lack of conditions for the realization of social progress because of a low degree of infrastructure implements. This situation gives rise to a number of consequences undesirable from the point of view of the social policy itself, and the aims of the socialist development of our country, and the most important of these consequences is the creation and deepening of social disproportions.